

lar. Bunun üzerine yahudi âlimleri, “Siz ona şu üç şeyi sorun. Eğer cevap verebilirsen gerçekten gönderilmiş bir peygamberdir, ona tâbi olun; eğer cevap veremezse yalancıdır” dediler. Sorulacak üç soru Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh meseleleriydi. Nadr ile Ukbe, Mekke’ye döndüklerinde müşriklerden bir grupla birlikte Resûl-i Ekrem’in yanına giderek yahudi âlimlerinin sorularını sordular. Hz. Peygamber, “Size yarın cevap vereceğim” dediye de beklediği vahiy gecikti. Nadr b. Hâris ve diğerleri, “Muhammed sorduğumuz sorulara cevap veremedi” diye propaganda yapmaya başladılar; ancak uzunca bir süre sonra Kehf sûresi nâzil oldu.

Nadr b. Hâris, Hz. Peygamber’i âdetâ takip altına almıştı. Resûl-i Ekrem herhangi bir şey söyleyince ya da Kur’an’dan âyetler okuyunca hemen gidip bunların tesirini yok etmeye çalışıyordu. Nitekim Hz. Peygamber, Kureys’e tek Allah’ı anlatarak geçmiş ümmetlerin karşılaştığı felâketlerden kavmini sakındırmaya çalıştığı anda, “Muhammed size Âd ve Semûd’un hikâyelerini anlattı, ben de size kistrâların haberlerini getirdim” diyerek Kureysliler’in kafasını karıştırmıştı. Ayrıca mûsiki bilgisini de İslâm’a ve Resûl-i Ekrem’e karşı kullanıyor, bazı şarkı sözlerini Kur’an’a alternatif olarak sunuyordu. “İnsanlar arasında, bir bilgisi olmadığı halde Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler ve Allah yolunu alaya alanlar vardır. İşte alçaltıcı azap bunlar içindir” meâlindeki âyetin de (Lokmân 31/6) Nadr b. Hâris sebebiyle nâzil olduğu kabul edilmektedir. Nadr b. Hâris bir gün eline çürümüş bir kemik alıp ufalayarak, “Bunu kim diriltebilir yâ Muhammed?” diye sormuştu. Bunun üzerine “... kendi yaratılışını unuttur da çürümüş kemikleri kim diriltecek diyerek bize misal vermeye kalkar?” meâlindeki âyet (Yâsîn 36/78) inmişti. Bunların dışında onun hakkında veya onun görüşlerine cevap niteliğinde başka âyetlerin de nâzil olduğu rivayet edilir (es-Saf 61/16; en-Nahl 16/103; el-Furkân 25/4-5; el-Fâtır 35/42). Nadr b. Hâris, Kureys’in müslümanlara uyguladığı ambargo kararının alınmasında ve tâvîzsiz uygulanmasında da rol almış, bir rivayete göre bu kararın yazılı bir metin haline getirilmesini o yapmıştı. Hicret öncesinde Hz. Peygamber’i öldürmek amacıyla evini kuşatanlar arasında onun da yer aldığı bilinmektedir. Nadr b. Hâris, Bedir Gazvesi’nde müşriklerin sancağını taşıyan müslümanlara esir düşmüş ve Resûlullah’in emriyle savaş dönüşü Safra denilen yerde Hz. Ali tarafından öldürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 358-359, 395, 481, 571, 643-645, 665, 710; II, 42-43; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 165, 201, 228; II, 15, 18; V, 448, 478; Mus’ab b. Abdullah ez-Zübeyri, *Nesebû Kureys* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1982, s. 255; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 160-161; İbn Kuteybe, *el-Ma’ârif* (Ukkâşe), s. 154, 155, 576; Belâzürî, *En-sâb*, I, 139-141, 142-144; Taberî, *Târîḥ* (de Goeje), I, 1230, 1304, 1335; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 126, 268; a.mlf., *Cevâmi’u’s-sîretî’n-nebeviyye*, Beyrut 1403/1983, s. 116; Nâdiye Hüsnî Sakr, *et-Ta’îf fi’l-âşri’l-Câhili ve şadri’l-İslâm*, Cidde 1401/1981, s. 75-77; Kemâl es-Samerrâi, *Muḥtaşaru târiḥi’l-ḥabîbi’l-‘Arabî*, Bağdad 1404/1984, s. 278-279; Ch. Pellat, “al-Nadr b. al-Hârith”, *EP*² (İng.), VII, 872-873; Abdullah Köşe, “Hâris b. Kelede”, *DİA*, XVI, 199.

İRFAN AYCAN

NADR b. ŞÜMEYL

(النضر بن شميل)

Ebü’l-Hasen en-Nadr b. Şümeyl b. Hareşe b. Yezîd el-Mâzinî et-Temîmî (ö. 204/820)

Arap sözlük yazarı ve hadis âlimi.

122 (740) yılında Horasan’ın Merv’de doğdu. Temîm kabilesinin Benî Mâzin koluna mensup olan ailesi buradan Basra’ya göç etti. Nadr Basra’da yetişti. Başta Halîl b. Ahmed olmak üzere zamanın önde gelen âlimlerinden Arap grameri, lugat, şiir, edebiyat, hadis ve fıkıh dersleri aldı. Uzun süre bedevîler arasında yaşayarak fasih bedevîlerden lugat malzemesi, özellikle nâdir kelimelerle şiir ve emsale dair bilgiler topladı. Arap gramerinde Halîl b. Ahmed’in önde gelen dört öğrencisinden biri oldu.

Tebeu’t-tâbiinden olan Nadr b. Şümeyl rivayetlerine güvenilen bir hadis âlimiydi. Humeyd et-Tavîl, Hişâm b. Urve, Hişâm ed-Destûvâi, İsmâil b. Ebû Hâlid, Hişâm b. Hassân, Abdullah b. Avn gibi tâbiilerden hadis dinleyip rivayet etti (İbnü’l-Kiftî, III, 351). Ayrıca nâdir kullanılan kelimelere vukufuyla tanınan, İslâm recez şairlerinden Ru’be b. Accâc’dan rivayette bulundu (Ömer Ferruh, II, 62). Kendisinden Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni ve İshak b. Râhûye hadis rivayet etti (İbnü’l-Kiftî, III, 352; İbn Hallikân, V, 397). Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm bilhassa hadis ve garîbül’-hadîs gibi alanlarda kendisinden çok istifade etmiş olan öğrencilerindedir. Bir süre Nişâbur’da ikamet eden İbn Şümeyl’dan hadis okuyan arasında Muhammed b. Râfi’, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Yahyâ en-Nisâbüri, İshak b. İbrâhim, Bişr b. Hakem vb. âlimler sayılabilir (İbnü’l-Kiftî, III, 352).

Nadr b. Şümeyl, Basra’da geçim sıkıntısı çektiğinden doğduğu şehre dönmeye karar verdi. Aralarında çeşitli âlimlerin de bulunduğu kalabalık bir topluluk kendisini uğurlamaya geldi ve ülkelerinden ayrılması sebebiyle üzüntülerini dile getirdi. Nadr, Mirbed panayır alanına gelindiğinde yaptığı konuşmada günlük 1 kile bakla kadar nafaka temin edebildiği takdirde Basralılar’ı terketmeyeceğini söyledi, orada bulunanlar arasından bunu üstlenecek bir kimsenin çıkmaması üzerine de yoluna devam etti. Ebû Ubeyde, *Meşâlibü’l-‘Arab* adlı eserinde bu olayı Araplar’ın ve Basralılar’ın vefasızlık örneği olarak kaydeder (a.g.e., III, 348-349).

Merv’de yoksulluktan kurtulup servete kavuşan İbn Şümeyl oranın önde gelen âlimlerinden biri oldu ve Me’mûn tarafından Merv kadılığına getirildi. Bir yandan görevini yürütürken bir yandan da Merv’de sünnet ve hadis çalışmalarını başlattı ve bunu giderek yaygınlaştırdı. Abbasî sarayında düzenlenen dil, edebiyat, şiir ve ilim meclislerine iştirak etti, bu alanlardaki ilmi kudretini gösterme fırsatı buldu. Me’mûn ve çevresi tarafından verilen hediyelerle serveti daha da arttı. Bir defasında nâdir kullanılan bir kelimedeki sorunu çözmesi üzerine Me’mûn ile veziri Fazl b. Sehl’den 80.000 dirhem aldığı kaydedilir (Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 60). Nadr, Buhârî’ye dayanan bir rivayete göre Zilhicce 204 (Mayıs - Haziran 820), İbn Kuteybe’ye göre ise 203 (819) yılında Merv’de vefat etti.

Eserleri. 1. *Kitâbü’s-Şifât fi’l-luğa*. İnsan ve özellikle kadın, ayrıca deve, davar, kuş, dağ, ova, güneş, ay, gece, gündüz, yiyecek ve içecekler, kuyular, göletler, üzüm, şarap, yağmur, bulut, sel, rüzgâr, bitki, ağaç ve cömertlik gibi değişik konulardaki garîb kelimeleri açıklayan bir konu sözlüğü olup öğrencisi Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm’a ait *el-Ġaribü’l-Muşannef*’in temel kaynaklarından. Eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. 2. *Risâle fi’l-ḥurûfi’l-‘Arabîyye*. Hurûf-i hicâ çeşitlerinin ve anlamlarının açıklandığı bu kitapçıkta yirmi iki çeşit elif, beş bâ, yedi tâ, beş sîn, beş kâf, sekiz nûn, on dört vâv, sekiz he ve on iki çeşit “yâ”dan söz edilir. Risâle, Auguste Haffner – P. L. Cheikho tarafından bazı kadim sözlük risâlelerini kapsayan *el-Bülğa fi şüzûri’l-luğa* adlı eser içinde yayımlanmıştır (Beyrut 1914). Eseri ayrıca Hibetüddin el-Hüseyn *Kitâb fi teşriḥi’l-ḥurûf* adıyla neşretmiştir (*Mecelletü’l-‘İlm*, II/3 [Bağdad 1329], s. 128-133; *el-Meşriḥ*, XIV [Beyrut

1911], s. 265 vd.). Müellifin diğer eserleri de şunlardır: *Ğarîbû'l-ħadîş*, *Kitâbü'l-Me'ânî*, *Kitâbü'l-Envâ'*, *Kitâbü's-Silâh*, *Kitâbü Ğalkı'l-feres*, *Kitâbü'l-Vuħûş*, *Kitâbü'l-Cim*, *Kitâbü'l-Meşâdir*, *Kitâbü'ş-Şems ve'l-ķamer* (İbnü'l-Kiftî, III, 352; İbn Hallikân, V, 403-404). Nadr b. Şümeyl, Arap dilinin ilk tam sözlüğü olan Halîl b. Ahmed'e ait *Kitâbü'l-'Ayn*'ın yöntemi ve muhtevasına dair geniş bir mukaddime yazmıştır (*el-Medħal [el-Müdħil] ilâ Kitâbi'l-'Ayn*). Bir görüşe göre bu sözlüğün planı ve tasarımı ile başlangıcı Halîl'e, ikmalî ise başta İbn Şümeyl olmak üzere Halîl'in öğrencilerine aittir (İbn Hallikân, V, 398).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 542; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-nahviyyin ve'l-luğaviyyin* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1392/1973, s. 55-61, 75; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 57-58; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 73-75; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XIX, 238-243; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 348-352; Nevevî, *Tehzîb*, II, 127-129; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 397-405; Brockelmann, *GAL*, I, 101; *Suppl.*, I, 161; Sezgin, *GAS*, III, 363; VIII, 58-59; ayrıca bk. İndeks; Hüseyin Hasan, *A'İlâmü Temîm*, Beyrut 1980, s. 546-547; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebe*, II, 62, 114, 173-174; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü'ş-şâmil*, V, 247; Ch. Pellat, "al-Nadr b. Şumayl", *EP* (Fr.), VII, 874-875.

İSMAIL DURMUŞ

NAFAKA

(النفاقة)

**Aile hukuku
veya mülkiyet ilişkisinden doğan
bakım yükümlülüğü
ve bu kapsamda yapılan harcamalar
anlamında fıkıh terimi.**

Sözlükte **nafaka** kelimesi "harcamak, tüketmek" anlamındaki **infâk** masdarından türetilmiş olup "azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddî değerler" mânasına gelir. Fıkıhta kişinin başka varlıkları görüp gözetme yükümlülüğü belirli yakınlarıyla sınırlı olmayıp köle, hayvan ve cansızlara karşı da bu kapsamda sorumlulukları bulunduğundan İslâm hukukçuları tarafından nafaka için değişik tarifler verilmiştir. Buna göre nafakanın terim anlamı, "hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar" şeklinde ifade edilebilir. Kur'an'da nafaka kelimesi iki yerde (el-Bakara 2/270; et-Tevbe 9/121), infak masdarından türeyen kelimeler ise yetmişden fazla yerde geçer (M. F. Abdülbâki, *el-*

Mu'cem, "nfk" md.). Hadislerde de nafaka ve aynı kökten türetilmiş kelimeler yaygın olarak kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "nfk" md.).

İslâm hukukunda nafaka kavramı ve yükümlülüğünün aile hukukuyla sınırlı olmadığı, günümüz hukuk düşüncesinde üzerinde önemle durulup geliştirilmeye çalışılan sosyal adalet, hayvan hakları ve çevrenin korunması kavramlarını çağrıştıracak şekilde düzenlemeler yapılarak kişinin sorumluluğu altında bulunan diğer canlıların ve hatta canlı olmayanların varlık ve verimliliklerini devam ettirebilmeleri için yapılması gereken harcamaları da kapsadığı görülmektedir. Bu sebeple fıkıhtaki nafaka hükümlerini incelerken, aile hukuku ilişkisinden doğan, mülkiyet ilişkisinden doğan nafaka türlerini ayırt etmek uygun olur. Aile hukuku ilişkisinden doğan evlilik ve hısımlık nafakası, mülkiyet ilişkisinden doğanlar da kölelerin, hayvanların ve cansız varlıkların nafakası olmak üzere kısımlara ayrılır.

Evlilik Nafakası. İslâm hukukçuları nafaka yükümlülüğünün evlilik akdinin hukukî sonuçlarından olduğu hususunda fikir birliği içindedir. Evlilik süresince bu yükümlülük devam eder; evliliğin sona ermesi halinde iddet nafakası ödenip ödenmemesi evliliği sona erdiren sebebe göre değişiklik gösterir (aş. bk.). Konuya ilişkin âyet ve hadisler binaen (el-Bakara 2/228, 229, 233, 236; en-Nisâ 4/19; et-Talâk 65/1, 6, 7; Buhârî, "Nafakât", I, 9; Müslim, "Zekât", 38, "Akziye", 7; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40-41; Tirmizî, "Tefsîr", 9) İslâm hukukçularının büyük çoğunluğu evlilik nafakasından -fakir, gâib veya hasta bile olsa- kocanın nafaka borçlusu, kadının -zengin de olsa- nafaka alacaklı olduğu noktasında ittifak etmiştir. Zâhirî hukukçusu İbn Hazm'a göre zengin olan kadın kocasının nafakasını temin etmekle yükümlüdür (*el-Muħallâ*, X, 92).

Nafaka borçlusu olan koca, karısının normal şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaç maddelerini temin etmek, yazlık-kışık ayırımına dikkat ederek giyim ihtiyacını karşılamak, sosyal durumuyla mütenasip dayalı döşeli bir mesken temin etmek zorundadır. Bu hususlarda eşlerin malî durumu ve çevrenin örf ve âdeti dikkate alınır. Koca birlikte ikamet edecekleri evi karısından kiralamışsa kira bedelini ödemekten imtina edemez. Birden fazla eşi varsa her birine sosyal konumuna uygun müstakil mesken temin etmekle mükelleftir. Kadın, kocasının bir başka evlilikten olup henüz ergenlik çağına ulaşmamış çocuğu ha-

riç onun hısımlarıyla aynı meskende oturmaya zorlanamaz. Kadın da kocasının müsaadesi olmadan küçük bile olsa önceki kocasından olma çocuğunu veya bir yakınına müşterek hânedede bulundurmaz. Mâlikîler, bakımını üstlenen kimse bulunmadığında kadının da küçük çocuğunu yanına alabileceği kanaatindedir. Kadın, hastalığı sebebiyle veya sosyal konumu itibarıyla evin iç işlerini bizzat yapamıyorsa hukuken buna zorlanamaz, bu durumda zengin olan koca karısına hizmetçi tutmak zorundadır. Kadının evlilik nafakasına hak kazanabilmesi için kocasıyla arasında sahih bir nikâh akdinin bulunması, kocasıyla birlikte müşterek hânedede ikametinden evliliğin tabii gereklerini yerine getirmekten imtina etmemesi gerekir. Din ayrılığı nafaka borçlusu olma sıfatını etkilemediğinden Ehl-i kitap'tan bir kadınla evli olan müslüman koca onun nafakasını temin etmek zorundadır.

Evlilik nafakası alacak hükümlerine tâbidir. Mâlikî, Şâfiî ve Zâhirî mezheplerine göre evlilik nafakasından borç mahiyetini kazanması için nafaka miktarının eşlerce veya mahkemece belirlenmiş olması gerekmez, kadın nafaka alacaklısı sıfatını ictisap ettiği andan itibaren nafaka kocanın borcu haline gelir. Hanefî, Hanbelî ve Zeydî mezheplerine göre miktarı belirlenmemiş nafaka alacak vasfını kazanmadığından kocanın zimmetinde borç haline gelmez. Nafaka alacağı diğer alacaklardan önce gelir, aslî ve temel ihtiyaçlardan olduğu için haczedilemez. Zevce geçmişe ait birikmiş nafakalarından feragat edebilirse de ileriye dönük nafaka hakkından feragat etmesi geçerli değildir. Gerek mahkemece gerekse tarafların rızasıyla kararlaştırılan nafaka alacağı koca yaşadığı sürece zaman aşımına uğramaz. Önceden tesbit edilmiş nafaka alacağı ise bir aylık zaman aşımına tâbidir.

Koca karısının nafakasını ödemez veya eksik öderse kadın yargı yoluna başvurabilir; bu durumda hâkim tarafların malî ve sosyal durumlarını dikkate alarak nafakanın miktarını tayin eder. Kocanın mahkemeye celbi mümkün değilse eşinin nafaka talebi kocanın giyabında dinlenir ve dava neticeye bağlanır. Hatta mahkeme, kadına karar altına alınan nafakasını karşılayabilmesi için kocasının mülkiyetindeki nakit ve temel gıda maddeleri gibi nafaka cinsi mallardan harcama izni verebilir; kira gelirleri ve maaşı da bu kapsamdadır. Hanefî mezhebine göre kocanın nafaka cinsinden olmayan arazi, bina gibi taşınmazları, taşıt ve ev eşyası türünden taşınırları